

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті
Қазақ тілі білімі кафедрасы

**«ҚАЗАҚ ТІЛІ БІЛІМІ:
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ПАРАДИГМАЛАР
ЖӘНЕ ЛИНГВОДИДАКТИКА»**

атты республикалық ғылыми-әдістемелік
конференция материалдарының жинағы

Алматы, 2014

<i>Сейдімханова Т.Б.</i> «Сөз мәдениеті және тілдік қарым-қатынас» пәнін оқыту арқылы студенттердің сөйлеу шеберлігін арттыру жолдары	138
<i>Тайженова Д.</i> Қазақ әдеби тілі – өміршен тіл	142
<i>Тасымов А.</i> Диалектологияның кейбір мәселелері	146
<i>Әлімтаева Л.Т., Тұрсын Ш.К.</i> БАҚ-тағы компаративтіліктің салыстырмалы дәрежесі	148
<i>Шыныбекова А.К., Нұртазина А.Ө.</i> Ұғымдар атауын ұлт тілінде қалыптастыру мәселелері	154

II- СЕКЦИЯ

ТІЛДІ КӘСІБИ БАҒДАРЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

<i>Абдуова Б.С.</i> Қазақ тілін оқытудағы дәстүрлі жүйе мен инновациялы технологиялар сабақтастығы	164
<i>Ақымбек С.Ш.</i> Орфоэпиялық нормалардың негізгі принциптерін меңгерту жолдары	170
<i>Әміров Ә.Ж.</i> Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдердің әдістемелік ерекшеліктері	176
<i>Егізбаева Н.Ж., Рамазанова Ш.Ә.</i> Жаңа оқыту технологияларын жазылым әрекетінде қолдану	183
<i>Ештаева Н.А., Халенова А.Р.</i> Жоғарғы оқу орнында жобалық әдіс тұлғаға бағытталған технология ретінде	187
<i>Жұмағұлова А.Ж.</i> «Оқыту мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясының кейбір ерекшеліктері	193
<i>Жусанбаева С.Б.</i> Мұғалімнің кәсіби шеберлігі және педагогикалық техника	201
<i>Иманалиева Ф.Қ.</i> Интербелсенді оқыту әдістері - бүгінгі күн талабы	205
<i>Иманқұлова С.М.</i> Білім беру жүйесіндегі тілді меңгерту әдістерін саралау	213
<i>Күркебаев К.</i> Мемлекеттік тілді меңгертудегі коммуникативтік құзырет түрлерінің ролі	219
<i>Қарабаева Х.Ә.</i> Тілдік қарым-қатынас – ғылым, білім, кәсіби машық және қоғамдық тұрақтылық кепілі	224
<i>Мұхамбетұлы Серік.</i> Студенттер бойындағы ұлттық сана-сезімді қалыптастыру	227
<i>Омарова Б.А.</i> , Оқулықтар – кәсіби тілді үйретудің маңызды құралы	232
<i>Өмірбекова Р.Қ., Аширова А.</i> Заманауи білім беру үдерісінің басты талабы – кәсіби-бағдарлы қазақ тілін оқыту	239
<i>Рысбай Б.Қ.</i> Мәтінді мамандықпен байланыстыра оқытудың тиімді жақтары	242
<i>Саткенова Ж.Б.</i> Тілдік талдау ұстанымдарының әдістемелік сипаты	247
<i>Шакирова Д.</i> Тілді үйретудегі мәдениаралық қатысымның маңыздылығы	253
<i>Шыныбекова А.К.</i> Зан саласында кәсіби сөздерді оқыту және аудару мәселелері	256

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

ҚАЗІРГІ ФУНКЦИОНАЛДЫ ГРАММАТИКА: КЕҢІСТІК КАТЕГОРИЯСЫ

Әлкебаева Д., ф.ғ.д., ҚазҰУ-дың профессоры

Функционалды грамматиканың ғылыми негізінің қалануына әр кезеңдігі ғылыми ойлар мен тұжырымдар өз нәтижесін беріп отырды. Атап айтқанда А.А. Потемняның «тілді зерттеудің грамматикалық концепциялары», В.В. Фортунатовтың «тілді функционалды тұрғыдан зерттеу, тіл және оның функциясы қоршаған ортамен байланыс арқылы қарастырылады», А.А.Шахматовтың «сөздегі ойлау тәсілдері» деген ғылыми тұжырымдары функционалды грамматиканы зерттеудің алғышарттарын жасады [1. 2.3]. Жалпы грамматиканы зерттеу белгілі уақыттарда тұйықталған шеңбер аясынан аса алмады. Сондықтан тілде кең қолданылатын сөйлеу контекстеріне назар аудармастан құрылымдық және жүйелік заңдылықтарға балама сипаттама табудың мүмкін еместігі айқын болды. Тіршіліктің табиғи ортасы – сөйлеу қызметіне ешқандай ауыртпалықсыз еніп, тілді әлеуметтік және жеке жағдайлардан дербес етіп, белгісіз бір абстрактілік феномен ретінде қарастыра отырып, құрылымдық лингвистика саласы жасанды дерексіз, ойша жору құрылымына түсіп кетуге тәуекел еткен еді. Осыған байланысты тіл феноменін екі түрлі көзқарас тұрғысынан, интерпретацияның жинақталған түрлі тәсілдері мен әдістерінің нәтижесінде белгілі бір объектінің кейбір белгісіз жақтарын тереңірек анықтайтын аралас көзқарас тұрғысынан қарау қажеттігі күннен күнге айқындала түсті. Зерттеушілер функционалды грамматика саласын қарастырудың жаңа міндеттері алға қойылғандығын үлкен жауапкершілікпен қабылдады.

Жалпы функционалды грамматиканың ұғымдары мен категорияларын шартты түрде үлкен екі топқа бөліп қарастыру керек. Олар – кеңістік пен уақыт ұғымдары. Сондықтан ең алдымен жалпы уақыт және кеңістік ұғымдарының мәнін ашып алу керек. Өйткені функционалды грамматиканың барлық ұғымдары философиялық озық ой-танымдардың жемісі ретінде осы ғылым саласының концептуалды жүйелігіне негізделген болатын.

ұстанымын қайта қарастыруға, бөтен және өз мәдениетінің мәдениаралық қатысым процессінде үздіксіз рефлексивті ұғынуға қабілеттілігін және өзін-өзі соның өкілі ретінде қалыптастыру керек.

Сөзімізді қорытындылай келе, мәдениаралық қатысым мәселесі жаһандандудың өзара әріптестік пен өзара түсіністік аспектісінде аса өзекті мәселе болып отыр. Бүгінгі таңда тілді үйрену және үйретуде мәдениаралық қатысымның алар орны өте маңызды екеніне көз жеткіздік. Біқпалдастық процестер әлемді өзара байланысты, біртұтас етуде. Мәдениаралық қатысым дағдыларын халықаралық менеджмент және маркетинг саласында, БАҚ қызметінде, трансұлттық корпорациялар және трансұлттық саясат, сондай-ақ мәдениаралық қатысым зерттеулеріне түрткі болған – мәдениет, тіл, тарих саласында қолдануға болады. Қарым-қатынас адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс екен.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Елеусізова С. Қарым-қатынас психологиясы. - Алматы, 1995.
2. Андреева Г.М. Межличностное восприятие в группе. – Москва, 1981.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва, 2008.
4. Бодашев А.А. Личность и общение. - Москва, 1983.

Резюме

В данной статье рассмотрены проблемы межкультурной коммуникации, а также роль межкультурной коммуникации в изучении языка.

ЗАҢ САЛАСЫНДА КӘСІБИ СӨЗДЕРДІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Шыныбекова А.К., ф.ғ.к., қазақ тіл білімі
кафедрасының доценті, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*

Болашақ заңгерлердің кәсіби қазақ тілі пәнінен алар білімі нені қамтиды, нені оқыту керек мәселесі бірнеше деңгейлі тілдік топтардың болуын қарастырады. Кәсіби қазақ тілін меңгеру үшін алдымен қазақ тілінің қарапайым деңгейінен жоғары деңгейге сатылай оқытылу қажеттілігі туындайды. Ауызша және жазбаша қатысымнан тыңдалым, оқылым, кәсіби-іскерлік деңгейге өту көзделеді.

Қазіргі кезеңде мемлекеттік тілді барлық мамандық бойынша білім алушыларға үйретумен қатар кәсіби бағытта тілді үйрету мәселесі басты өзектілікке айналып отырғаны баршаға мәлім. Қазақ елінің әлемдік қауымдастықта беделінің артуы мен шетелдік мамандар арасындағы халықаралық байланысының нығаюы білім алушы жастардың кәсіби тілді толық меңгеруіне жол ашуда. Мемлекеттік тілді кәсіби деңгейде меңгерту мәселесі – бүгінгі таңда аса өзектілікке ие болды. Кәсіби тілді мемлекеттік саясаттан бөліп қарастыруға болмайтынын осыдан көруге болады.

Кәсіби бағытта тілді меңгертуге арнайы бағдарламалар жазылмаса да жоғары оқу орындарындағы мемлекеттік тілді меңгеруге бағытталған типтік бағдарлама негізінде мәселе жүзеге асырылады.

Кәсіби қазақ тілі пәнін заңгерлер тобында өту барысында жалпы теориясыз үйрету мүмкін емес. Ол үш бөлімнен тұрады: жоғары деңгейдегі қазақ тілінің грамматикасын оқытудан, ресми-іскери және ғылыми стильден, қолданбалы лингвистикалық арнайы мәтіндермен жұмыс түрлерін меңгерту әдістемесінен, яғни, мәтіндер мен затындар (материалдар) мамандығына бағытталады.

Заңгер мамандығы тек қана заңдарды білумен шектелмейді, ол сондай-ақ сөз құрауын сөйлеу және жазу түрінде дұрыс қолданудан тұрады. Кез келген заңгер құжатсыз жұмыс істеуі мүмкін емес, ол мейлі сот, прокурор, тергеуші, қорғаушы, құжат құрастырушы қызметінде жүрсе де көптеген құжаттар қалыптастыратын тұлға болып табылады. Өз кезегінде заңгерге көп сөйлеуге тура келеді, түсіндіру, баяндау, жеткізу шеберлігі де қажет. Кеңес бергенде, түсіндіргенде, ұсыныс айтқанда заңгер көбінесе ауызша сөйлескенде де кәсіби тілді қолданады. Ал талап арызы, келісім-шарт, шағым, өсиет, қаулы, шешім, хаттама, айыптау қорытындысы, үкім, ұйғарым, қадағалау хаты, наразылық құжаты сияқты арнайы заңгерлік құжат түрлерін жасау барысында заңгер-маман арнайы тілдік стандарттарға сүйенеді. Тілдік стандарттар орыс тілінде жасалғанымен қазақ тілінде енді қалыптасып келеді. Парламент қабырғасындағы заң шығару ісімен айналысушы депутаттар парламенттік жарыссөздерде, заң шығару ісінде көптеген қиындықтарды мемлекеттік тілде дайын тілдік стандарттардың қалыптаспауынан кездестіреді.

Тіл – жанды құбылыс, ол үнемі даму, өзгеру үстінде жүзеге асырылатыны мәлім. Шешендік сөз арқылы жарыссөзде, сотта шындыққа жету мүмкіндігі ғасырлар қойнауынан жеткен билер шығармашылығынан көрінсе, әсер ету тілі арқылы нақты шешімге қол

жеткізу мүмкіндігі дәлел, айғақ, жауапкершілікті сезінуде эмоциялық құралдың қатарына да тіл жататынының айқын дәлелі болады. Міндеттеу, тыйым салу, өкілеттік ету, құқық түрлеріне қатысты түсіндіру тілдік бірліктері де заңгерлердің кәсіби тілін жетілдіреді.

Баршамызға белгілі болғандай, заңгерлер тілі бір ғана күнде қалыптаспайды. Алайда, орыс тілінің функционалдық қызметі әлі де үстем болып тұрған мемлекеттік-әлеуметтік саланың бірі – заң болады. Студенттердің көптеген ғылыми әдебиеті де орыс тіліндегі басылымдардан, шетелдік ғалымдардың орыс тіліне аударылған оқу-әдістемелік құралдарынан тұрады. Осыдан келіп, мемлекеттік тілде заң шығарудан бастап іс жүргізудегі қиындықтар орысша ойлау мәселесімен астасып жатады. Мәселен, *отобрать лицензию, приобщить к делу, составить протокол, причинить вред, доказать виновность, осуществлять надзор* тіркестері орыс тілінде *взять лицензию, присоединить к делу, сделать протокол, сделать вред, показать виновность, проводить надзор* түрінде қолданылмайды. Ал, ендеше неге ол тіркестер қазақ тілінде әр түрлі қолданыста болуы керек? *Отобрать лицензию* – рұқсаттаманы (лицензияны) кері шақыру – алып қою; *приобщить к делу* – іске қоса тіркеу – іске қосымша тіркеу; *доказать виновность* – кінәсін дәлелдеу – кінәсін мойындату; *осуществлять надзор* – қадағалауды жүзеге асыру – қадағалауды іске (іс жүзіне) асыру деп қалыптаспай отырған тілдік стандарттарды көрсетеді.

Сөйлеу тілінде орыс тілінде *убить, лишать жизни* – *прикончить*; *мошенник* – *проходимец*; *лицо* – *рожа, морда*; *кушать* – *жрать*, *хавать, слопать*; *замолчать* – *заткнуться*; *толкаться* – *пихаться*; *доносить* – *настучать*; *влюбиться* – *втюрииться*; *обманывать* – *врать, надувать*; *деньги* – *бабки, капуста*; *подделка* – *липа, фальшивка*; *аферист* – *проходимец, жулик, прохиндей*; *расторжение брака-развод*; *умышленно-нарочно*; *командировать* – *послать*; *уведомить* – *сообщить* т.б. сөздер жарыспалы қолданылса да жазба тілде ресми-іскери стильде тек алдыңғысы ғана қолданылады. Бұл қалыптасқан үрдіс. Ал қазақ тіліндегі заң әдебиеттері мен заңнамаларда тіпті келеңсіз қолданыстардан көз сүрінеді. Мұның өзі заң саласында лексикалық стандарттардың әлі қалыптаспағанын көрсетеді.

Кітаби, бейтарап және сөйлеу тілі лексикасы арасында жаргондардың алар орны ерекше. Қай халықтың болмасын өзіндік сөз қолдану ерекшеліктеріне сәйкес жаргон сөздері болады. Студенттер де тілдік ортаның белсенді мүшесі болғандықтан өзіндік жаргондарға,

олардың қалыптасуына үлес қосады. *Хвост, завалить экзамен, шпоры, окно, задолженник, училка, летник, повторник* т.б. сөздер орыс тілінде қалыптасқан студенттік жаргондардың бір үлгісі десек, қателеспейміз. Ал осы сөздерді қазақша жаргон ету мүмкін емес, сол себепті де олар орыс тіліндегідей қолданылады. Бұл жаргондарды қазақша қолданудың еш қажеттілігі жоқ, ол тура аударылса, мағынасын дәл жаргон түріндегідей бермейді. Алуан түрлі мамандық иелерінің өз кәсіби сөздерімен қатар жаргондары да болады. Мәселен, *оқытушы* – *мұғалімдердегі «окно»* – *сабақ, кестесіндегі бос уақытты айтса, ворота- бірнеше сағаттық бос уақыт болса да жұмыста жүруге тура келетін сәттер, дәрігер – хирургтер көптеген жарақат алған науқасты «сложный череп»* (күрделі бас қаңқасы), *акушер-гинекологтар ай толғанда босанатын әйелдерден қан тоқтамау мүмкіндігі көп болғандықтан плоды полнолуния/ ай толғандағы жемістер/ дейді*. Мұндай жаргондар заң бұзушылар арасында жиі кездеседі. Мысалы, *перо* – *пышақ, конверт* – *қап немесе киім-кешек салынған дорба, фара* – *көз, поперхнуться* – *ұрлығын істеп үлгермей қалу, пацан* – *түрмеде беделге ие адам; пахан* – *қылмыстық топ басшысы, бригада* – *қылмыстық іспен айналысушы топ мүшелері, западло-түрме ішкі тәртібін бұзу, легавый* – *заң орындарына айтып қоюшы; писарь* – *қалтаны не сумканы кесіп тонаушы; телка* – *қыз; дело* – *қылмыстық іс; лох* – *қолынан іс келмейтін бос адам; базар* – *әңгіме; наезжать* – *сөзбен тиісіп кірісу* т.б. Заң мәтіндерінде, баспасөз бетіндегі қылмыс әлемі туралы мақалаларда бұл сөздер аудармасыз беріледі, олар өз бояуын аударма тілмен жеткізе алмайды. *Мент, мусор, счетчик, крыша, медвежатник, глухарь, бабки, танк, разборка, кинуть, беспредел, бардак, терпила* сөздері де қылмыс әлемінің өзіндік жаргондары. Бұл сөздерге қоса заң қызметкерлері арасында қолданылатын кәсіби жаргондар да баршылық. Мысалы, *износ (износислование)* – *әйел зорлау ісі; подснежники* – *қар ерігенде табылатын қысқы мәйіттер; важняк* – *аса қауіпті әрі ауыр қылмыстарды тергеу ісімен айналысушы заң қызметкері; висяк, глухарь* – *ашылуы қиын немесе мүлде ашылмайтын қылмыстық іс, громкое дело* – *атышулы іс, ксива* – *қызметтік куәлік; проходить по делу* – *тергеуден өту; пришить дело* – *қорқыту арқылы істі басқа адамға жабу; замочить* – *жою; вещдок* – *заттай айғақ* т.б. Бұлардың бірсыпырасы орыс тілінде *воровское аргю* деп аталады, қазақша қылмыс әлемінің сөздері, яғни кез келген адам түсіне бермейді.

Заң мәтіндері, өз кезегінде, жоғарыда айтылған жаргондарды баспасөзден аударып беруге тырысады, алайда, одан оның эмоциялық бояуы бәсеңдеп, түсіндіруі тиіс көп сөзділікке барады.

Жоғарыда келтірілген мысалдар орнына *майталман, кәнілі, құныққан, әдетке айналдырған, кәсіби, бауқесте* сөздері қолданылады. Осы сөздер арқылы заң тіліне ерекше бояулар беріледі. *Құқық қорғау органдарына нелер жатады?* деген сауалға қатысты сот органдары, прокуратура органдары, әділет органдары мен мекемелері, тергеу және алдын ала тергеу органдары, салық және қаржы, кеден органдары деген сөз тіркестері арқылы кәсіби тіл байлығы қоры толықтырады. *Өкілетті мемлекеттік органдарға* заң мекемелері, заң шығару органдары, жергілікті өзін өзі басқару органдары мен жергілікті басқару органдары жатады. Ал заңдық күші бар нормативтік актілерге: Президент жарлықтары мен үкімет қаулылары жатады. *Тәртіптік жазалау түрлері:* ескерту, сөгіс, жеке еңбек келісімшартын бұзу кіреді. *Қызметтік қару түрлеріне* шолақ қару, тапанша, ұзын дүмді тегіс және кесілген қару; *сот сараптамасына енетін түрлерге* алғашқы, комиссиялық, кешенді, қосымша, қайта сараптамалар кіреді. *Жылжымайтын мүлік түрлері:* жер телімдері, ғимараттар, көп жылдық өсімдіктер, жермен байланысты басқа да мүліктер; *құнды қағаздарға:* облигация, коносамент, акция, заем, пай т.б. жатады. Аталған мысалдардан заңгерлердің кәсіби тілінің ерекшеліктерін көреміз. *неге не қатысты, не неге қатысты* сауалдарын қою арқылы ойлау жүйесін кәсіппен байланыстыра отырып сөз тіркестерін аламыз. Аталмыш сөз қолданыстары мәтіндерді мазмұндауда жүзеге асырылады, іс тоқтатылады, жауапқа тартылады т.б. сөз тіркестері жүйелі қолданылады.

Етістікті және есімді сөз тіркестерімен жұмыс істеу үшін мәселені талдау, талқылау, парламентке жолдау, іс қарау, құжат толтыру, іс қозғау, күш көрсету, біржолғы жәрдем, өкілеттік беру, қос азаматтық, кеден алымдары т.б. қолданылады. Бұл тіркестердің әрқайсысымен сөйлем құрастыра отырып, студентпен белсенді жұмыс жүргізуге болады.

Кәсіби қазақ тілін үйретуде басшылыққа алар қағидат – мектеп пен жоғары оқу орнындағы қазақ тілі пәнінің жалпыға міндеттілігі. Алайда, үстіміздегі оқу жылында заң факультетінің орыс бөлімінде I-курс студенттерінің оқу бағдарламасында қателік орын алды. Өйткені, жалпыға міндетті қазақ тілі пәнімен қатар кәсіби қазақ тілі пәні таңдау ретінде қатар I-семестрде жүргізіліп келеді. Бұл өз кезегінде студенттің

кәсіби тілді меңгеруіне көптеген қиындықтар әкеледі. Мәселен, тілдің грамматикалық бөлімін, сөздердің байланысу тәртібін, сөйлем түрлерін оқып-білмейінше, өз мамандығына қатысты мәтіндермен, кәсіби құжаттарды жасаумен айналысу ауыр тиетіні белгілі. Ендеше, оқу жоспарын алдымен міндетті қазақ (орыс) тілдерін оқытуға, кейіннен кәсіби қазақ тілін оқыту дұрыс болар еді.

Соңғы кезде қазақ тіліндегі заңдардың қоғамда қолдануға қолайлы, тиімді болуы үшін олардың бірінші кезекте сапалы жазылуы талап етіледі. Кейбір заңдардың мәтіндеріндегі ойды түсіну қарапайым халыққа қиын түсетіні де рас. Заң саласында орыс заңгерлері С.С.Алексеев, И. Грязин, С.А.Боголюбовтің еңбектерімен қатар Н.А.Власенконың «Құқық тілі» (1997), А.С.Пиголкиннің редакциясын басқаруымен «Заң тілі» (1990) атты іргелі зерттеулері арнайы заң мәтіндерінің, заңнамалық актілердің тілін, қылмыс әлемі лексикасын қарастырды.

Қылмыс туралы мәтіннің тілдік қабылдану, пайымдау ерекшелігі тұрғысынан сөз ете отырып, оның көпшілік қолданысына негізделіп жасалған мәтін болғандықтан, күнделікті құқық саласының өмірінде жиі пайдаланатындықтан, екіншіден, қабылдауға икемді, жеткізу жағы сапалы болғаны орынды. Бұл тұрғыдан осы қылмыстық құқық мәтіндері арқылы ойлау мен тіл бірлігін екінші қырынан қарастыра отырып, яғни, ойдың тілде берілу деңгейін оның қабылдаушы тарапынан қабылданушы деңгейін қарастыра отырып дәлелдеуге болады. Тіл қандай да бір ойды жеткізу құралы екені белгілі. Бұл оның негізгі қызметі болып саналады. Тілші-ғалым З.М.Шалыпина «тілдің белгілі қызметті атқарып, ойды жеткізуі барысында «мағына мәтін» моделдерінің арасындағы байланыс қатаң сақталады», – дегені осы орайда орынды айтылған [1, 25 б.].

Тіл арқылы берілген ойды беруге негізделген мәтіннің қабылдануы оның түсініктілік деңгейіне байланысты. Түсініктілік деңгей туралы Г.Е.Крейдман, А.К.Поливанова еңбектерінде айтылады. «Бір мәтіндер жеңіл түсініледі, екінші мәтіндер қиындықпен түсіндіріледі, ал үшіншілері «түсініксіз мәтіндерге» жатады», – дей келе, ішкі құрылымдық тілдік құралдардың орналасу тәртібімен байланысты екенін айтады [2, 191 б.].

Заң мәтіндері, оның ішінде, қылмыстық кодекс мәтіндері ойды беру тұрғысынан суық қабылданатын ерекшеліктерге толы келеді. Заң мәтіндері жекелеген салаларға қатысты құқықтар мен ерекшеліктерді анықтап берумен шектеледі. Жеке сала мәтіндермен салыстырғанда

кылмыстық құқық кодексінде тікелей барлық кылмыс түрлерін қамти отырып, сол кылмыс түрлері жасалған жағдайда соларға қатысты қарым-қатынасты реттеп беретін болғандықтан кылмыстық кодекс мәтіндерінің тілі барынша суық үдерісте жазылып, тыңдаушы немесе оқушы тарапынан да сол бағытта қабылданады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 56-бабының 4-тармағында: «Қылмыс жасауға дайындалғаны үшін және кылмыс жасауға оңталғаны үшін өлім жазасы мен өмір бойы бас бостандығынан айыру тағайындалмайды», – деген бап мәтінінде болымсыздық мағынада жазылған сөйлемнің өзі суық қабылданады [3, 280 б.].

Қамду, оқшаулау, мәжбүрлеу, кісі өлтіру, өзін-өзі өлтіру, өзіне-өзі қол салу, әскери қызметтен жалтару, ұрып-соғу, психикалық зардап шегу, зорлау, науқасқа көмек көрсетпеу т.б. суық стильді сөздер мен сөз тіркестері халық арасында «жаман» ұғымын түсіндіруге бағытталады.

Заң мәтіндері ресми мәтіндер қатарына жатады, сондықтан да лексикалық тұлғалар қайталанып келе береді. Бір мәтіннің бойындағы ұдайы қайталанатын тұлғаларды «сериялық қолданыстар», «стандарттар», «біртектілік, штамп» деген атаулармен беруге болады [4, 23 б.]. Бұл ресми-іскери стильдің басты сипаты болса, заң мәтіндеріндегі міндеттеуші пайымдау да осы қайталанба сөздерді басшылыққа алады. *Айқындау, қолдану, жүзеге асыру, шектеу, болып табылады, босатылады, құқылы, жауапқа тартылады* т.б. сөздер мен сөз тіркестері заң мәтіндеріндегі «жауаптылық» пайымдауын көрсету үшін қолданылады. *Немқұрайдылық, салғырттық, салақтық* сөздерінің заң мәтіндерінде қолданылуы қазақ тіліндегі салақтық сөзінің орнына қолданылып, «жауапсыздықпен қарау» мағынасының прагматикалық мәнін аша түседі, бұл *небрежность, халатность* сөздерінің мағынасын толыққанды түсіндіреді.

Қылмыс-қоғам айнасы болса, адам қоғамы қылмыссыз болмайды. Қылмыстан жирендіру мақсатында суық қабылданар сөздер көп ретте тәрбиелік мәнге ие болады. *Зинақорлық, жезөкшелік, жеңгетайлық, әлімжеттік* т.б. сөздер жай сөз емес, терминге айналған. Бұл сөздер қатарын бітімгершілік (медиация) термині де толықтырды. Жауапкер сөзінің орнына ертеде құныкер сөзі қолданылған. Заң мәтіндері тым қарапайым жазылуы мүмкін емес, өйткені ол ойдағы дәлдік пен нақтылықты басқаша түсіндіре алмайды, эмоция-экспрессиясыз жинақы жеткізу үшін де тілдегі ойды қабылдау ерекшелігі керек. Банк саласында қолданып жүрген дочерняя предприятия сөзі еншілес

кәсіпорын деп аударылған болса, қазіргі кезде внучатый банк сөзін немерелес банк деу орынсыз болар еді, оның орнына үлескер банк десек үлескер- дольщик сөзінің баламасы болғандықтан да біз бұл аударманы қолдану арқылы да нақты мағынасын бере алмаймыз. Мүмкін еншіден үлесі бар банк деген де орынды шығар, дегенмен көп сөзділіктен арылу мақсатында бұл да дұрыс емес. Талапкер сөзінің орнына ертеректе құныкер сөзі қолданылған, ол да қазір архаизмдер қатарында қалып қойған.

Кәсіби мақсаттарға арналған қазақ тілі пәні аясында көптеген оқыту мен аударма мәселелері алға шығады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Шаляпина З.М. К проблеме моделирования языковой компетенции и языковой деятельности человека в рамках общей модели языковой действительности // Референция и проблема текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С.214-232.
2. Крейман Г.Е., Поливанова А.К. Дедуктивная правильность текста // Референция и проблемы текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С. 191-213.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – ҚР заңы. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 280 б.
4. Балақаева М., Жанпейісов Е., Томанов М. Қазақ әдеби тілінің мәселелері. – Алматы, 1961. – 131 б.

Резюме

В данной статье рассматривается проблемы преподавания казахского языка для профессиональных целей на юридическом факультете. Также автором статьи рассматриваются прагматика юридической лексики казахского языка и проблемы перевода на казахский язык жаргонов и не нормативной лексики преступного мира. Приводятся примеры с элементами преступного мира и определяется уровень качества перевода терминов на государственный язык.